

REPARACIJE POBEĐENIH, DUGOVI POBEDNIKA: SLUČAJ FRANCUSKE I KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA/JUGOSLAVIJE¹

Apstrakt: Na osnovu analize jednog primera iz istorije međunarodnih odnosa, autor se bavi problemom primene ekonomskih i finansijskih odredaba Versajskog mirovnog ugovora, odredaba koje su u periodu između dva svetska rata opterećivale odnose ne samo saveznika sa bivšim neprijateljima već su se odražavale i na odnose među saveznicima. Autor zaključuje da je sprovođenje pravde posle Prvog svetskog rata zavisilo od čitavog niza konkretnih rešenja unutar novog međunarodnog sistema koji je pokazivao slabosti od trenutka njegovog nastanka.

Ključne reči: Francuska, Srbija, Jugoslavija, Versajski mirovni ugovor, međuratni period, reparacije, međusaveznički dugovi, pravda, istorija međunarodnih odnosa.

Uvod

U srcu svakog istorijskog razmišljanja o pravdi i pravičnosti u međunarodnim odnosima nalazi se čovek određenog vremena sa svom svojom duhovnom i materijalnom snagom i slabošću. Produbiti poznavanje određenog istorijskog perioda, uvećati znanje o političkim, ekonomskim i kulturološkim procesima koji su delovali na pojedince toga vremena, razvijati ljubopitljivi ali i kritički duh u pitanjima ljudske aktivnosti u prošlosti, čitati „između redova“ dokumenata pohranjenih u arhivima, tražiti „dubinske snage“ istorije koje možda deluju na nas i naše savremenike – sve su to načini na osnovu kojih se možemo približiti istorijskoj istini svesni da je ona ipak u apsolutnom smislu nedostižna. Za razumevanje značaja

---

¹ Ovaj tekst je nastao na osnovu izlaganja naslovljenog „Les réparations des vainques, les dettes des vainqueurs: le cas franco-yougoslave d’après la Grande Guerre“, koje je autor držao na skupu *Justice et histoire*, 6. decembra 2007. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

određenih ideja u međunarodnim odnosima važno je da se u istorijskoj analizi uzimaju u obzir ličnosti koje su imale mogućnost odlučivanja i strukture institucija koje su oni predstavljali, zatim značaj ekonomskih, finansijskih i moralnih razloga za donošenje političkih odluka naspram razloga klasične geostrategije, pa odlučujući značaj unutrašnje politike u vođenju spoljne politike država i najzad, međunarodni kontekst ili „duh vremena“, kao jedan od najvažnijih okvira koji određuju delatnost ljudi na međunarodnoj sceni.

Versajski mirovni ugovor između starih i novih rešenja

Dok je još besneo Veliki rat, princip prava i pravičnosti za „sve narode“ sveta prvi put je javno objavljen u poruci predsednika Vudroa Vilsona američkom Kongresu januara meseca 1918. godine. Vilson je zatim nabrojao 14 uslova, u historiografiji poznatih pod nazivom „14 tačaka“, koji je trebalo da predstavljaju čitav program svetskog mira. Vilsonov program je podrazumevao postojanje jednog „opšteg međunarodnog udruženja“ koje bi garantovalo političku nezavisnost, teritorijalni integritet i ravnopravnost malih i velikih država. Ove ideje bile su u potpunoj suprotnosti sa principima bezbednosti, moći, uticaja i traženja ravnoteže snaga, manje ili više uspešnim, koje su evropske sile vekovima primenjivale u vođenju svoje politike.

Ipak, Vilson nije bio sanjar i zatvorenik svojih maštarija. Na svoj način, on je oličavao snagu jedne nove države na međunarodnoj sceni, zasnovanu na njenoj geografskoj poziciji, ekonomskom i finansijskom razvoju i šarolikom sastavu njene brojne populacije. Vilsonovih 14 tačaka je poslužilo kao osnova za potpisivanje primirja sa Nemačkom i za početak Konferencije mira u Parizu januara 1919. godine. Prvi put u istoriji, o mirovnom ugovoru su diskutovale sile pobednice, a rešenja su saopštena pobeđenima kako bi ih usvojili ili odbacili u celini. Mir je dakle diktiran pobeđenima, a o njemu je pregovarano između pobednika. I pored velikih principa 14 tačaka, pobjeda je prvenstveno pripadala velikim silama. Male savezničke sile nisu imale mogućnost da utiču na odluke, već su samo mogle da saopšte svoje mišljenje u radnim telima mirovne konferencije. Značaj ličnosti na čelu velikih pobedničkih država bio je odlučujući: sve važne političke odluke donošene su u malom komitetu od tri člana koji su sačinjavali Vudrou Vilson i predsednici vlada Velike Britani-

je i Francuske, Dejvid Lojd Džordž i Žorž Klemanso. Država je ostala u centru njihovih preokupacija i mada su oni podržavali kraj tri carstva (ruskog, austro-ugarskog i nemačkog), ostalo je otvoreno pitanje kako stvoriti nacionalnu državu u Čehoslovačkoj ili među južnim Slovenima, među narodima različitih kultura i tradicija. Tako se i sam princip „prava naroda na samoopredeljenje“ ukazivao kao problematičan. Mada je osnovni činilac u definisanju jednog naroda u to doba bio zajednički govorni jezik i osećaj pripadnosti tom narodu, milioni germanofona su ostavljeni u granicama nove Austrije ili Čehoslovačke, a njihov austrijski ili čehoslovački nacionalni identitet je tek trebalo izgraditi što je u čitavom germanskom svetu podgrevalo razne vrste nezadovoljstva i revanšizma. Slično je bilo i sa Mađarima. Iako je stvorena mađarska nacionalna država, milioni mađarofona su ostali van granica te države.

Pored teških teritorijalnih i vojnih odredaba koje su nametnute Nemačkoj, ona je trebalo da ponese i najveći teret ekonomskih i finansijskih odredaba. Još za vreme pregovora o primirju, saveznici su zahtevali da „troškovi“ rata budu pokriveni od strane Nemačke. Pitanje nemačkih reparacija bilo je jedno od osnovnih pitanja koje je rešavano na Konferenciji mira u Parizu. Međutim, saveznici su ovo pitanje smatrali više tehničkim a manje političkim pa su se njime bavile prevashodno specijalističke komisije a u manjoj meri predsednici delegacija velikih sila. Razlog za to je bio što je u samom Versajskom mirovnom ugovoru jedan poseban član (br. 231) opravdavao reparacije ustanovljavajući kao istorijsku istinu odgovornost Nemačke i njenih saveznika u otpočinjanju rata, odakle se izvodila njena „obaveza“ da plati učinjenu štetu. Stav o istorijskoj odgovornosti za otpočinjanje rata oslanjao se na novo shvatanje o mogućnosti naučnog ustanovljavanja odgovornosti država na međunarodnoj sceni koje se javilo još u toku rata u Sjedinjenim Državama i Francuskoj. Tokom 1917. godine, pri francuskom Ministarstvu inostranih poslova (Kej d’Orsej), oformljen je jedan Komitet za proučavanje konferencije mira, savetodavna institucija koja je okupljala najznačajnije francuske ekonomiste, pravnike, istoričare, geografe i lingviste sa ciljem da sačine predloge o budućem miru². Mnogi fran-

---

² Između ostalih, članovi tog Komiteta su bili poštovaoci i prijatelji Jovana Cvijića: lingvista Ernest Deni, istoričar Emil Oman i geografi Vidal d’la Blaš i Emanuel d’Marton.

cuski naučnici su za vreme rata već bili uzeli učešća u raznim komitetima kao što je Komitet za proučavanje dokumenata o ratu čiji je predsednik bio istoričar Ernest Lavis a sekretar sociolog Emil Dirkem. Taj komitet je izdavao propagandne tekstove protiv pangermanizma, nemačkog mentaliteta i „nemačke duše“³. Za vreme Mirovne konferencije radila je Komisija za odgovornost vinovnika rata u kojoj je francuski predstavnik bio Andre Tardje⁴. Pored toga, jedan od osnivača francuske škole istorije međunarodnih odnosa Pjer Renuven sakupljao je dokumenta koja su „naučno“ dokazivala odgovornost Nemačke za otpočinjanje rata.

Došlo je i do uvođenja novih reči u mirovni ugovor. Kako bi se izbegli stari termini kao što su „tribut“ ili „ratna nadoknada“, usvojen je novi termin reparacije. Ovim terminološkim zahvatom učesnici mirovne konferencije su želeli da daju na znanje da se radi samo o sumi koja je trebalo da nadoknadi štetu koja je „realno“ izazvana za vreme rata. Ni manje, ni više. Ali, odmah su postavljena ključna pitanja na koja nije odgovoreno: na kom nivou treba utvrditi sumu koju je Nemačka trebalo da plati i kako raspodeliti tu sumu između pobednika. Na to pitanje saveznici nisu imali odgovor 1919. godine, pa su odlučili da se finansijska strana rata reguliše na posebnoj konferenciji koja će biti sazvana posle završetka mirovne konferencije. Problem je bio u tome što su, sa jedne strane, zemlje na kojima su se odvijale ratne operacije kao Francuska, Belgija, Italija i Srbija tražile veoma visoke odštete, dok su zemlje koje su bile manje pogođene ratom, kao Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija, podvlačile rizike za svetski finansijski sistem u slučaju preteranih zahteva u odnosu na nemačku sposobnost plaćanja. Versajski mirovni ugovor je tako ostavio finansijsko rešavanje rata za budućnost i u maglovitom stanju. On je samo precizirao da suma mora da bude određena do 1. maja 1921. i da do tada Nemačka mora da uplati 20 milijardi zlatnih maraka, većim delom u naturi. „Versajski red“ se, u stvari, mnogo više zasnivao na principima tradicionalne diplomatije

³ O učešću francuskih intelektualaca na „frontu propagande“ za vreme rata videti: Pascal Ory, Jean-François Sirinelli, *Les Intellectuels en France de l’Affaire Dreyfus à nos jours*, Paris, 1986 i Martha Hanna, *The Mobilisation of Intellect*, London, 1996.

⁴ André Tardieu, *La Paix*, Paris, 1921; André Tardieu (ouvrage collectif), Paris, Plon, 1957; François Monnet, *Refaire la République. André Tardieu, une dérive réactionnaire (1876–1945)*, Paris, 1993.

odnosa snaga i nametanja rešenja nego na novim principima obznanjenim od strane Vilsona.

Po modelu Versajskog mirovnog ugovora potpisani su ugovori sa ostalim pobedenim zemljama: u Sen Žermenu sa Austrijom (10. septembra 1919.); u Neju sa Bugarskom (27. novembra 1919.); u Trijanonu sa Mađarskom (4. juna 1920.) i u Sevrui sa Otomanskim carstvom (10. avgusta 1920.) koji je poništen ugovorom u Lozani (jul 1923.).

Francuska između naplate reparacija i međusavezničkih dugova

Iako pobednica u ratu, Francuska je strahovala od brzog povratka nemačke snage i od moguće nemačke želje za osvetom pogotovu zato što je Versajski mirovni ugovor ostavio osećanje poniženosti u Nemačkoj. Francuska nije uspela da dobije anglo-američku garanciju za svoje istočne granice u vidu odbrambenog ugovora. Pored toga, zbog unutrašnjopolitičkih razloga, američki Senat je odbio da ratifikuje ugovor u Versaju pa je izgledalo da Sjedinjene Države napušta interes za Evropu i da Društvo naroda gubi svog glavnog inspiratora. Francuzi su zato želeli da svoju bezbednost, snagu i uticaj u Evropi ostvare oslanjajući se na striktno izvršavanje odredaba mirovnih ugovora i na organizovanje „bočnih savezništava“ sa novonastalim državama Poljskom, Čehoslovačkom, Rumunijom i Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca na nemačkim istočnim granicama koje bi Nemačku u klasičnom geostrateškom smislu držale između „čekića i nakovnja“. Međutim, za vođenje ovakve politike sile, Francuskoj su ponestajala demografska, materijalna i moralna sredstva. Od kraja Velikog rata, sredstva kojima je raspolagala Francuska su bila relativno slaba. Pored značajnih demografskih gubitaka i potrebe da obnovi deo svoje nacionalne teritorije na kojoj su vođena ratna dejstva, Francuska je trebalo da se nosi i sa mnogobrojnim obavezama prema Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji kod kojih je bila zadužena za vreme rata. Na primer, između avgusta 1914. i marta 1917, Francuska je od Sjedinjenih Država pozajmila 650 miliona dolara sa kamatom od šest i sedam odsto, da bi od trenutka američkog ulaska u rat, za osam meseci pozajmila milijardu dolara sa četiri i po odsto kamate. Pored toga, odmah posle rata, Francuskoj je

postalo jasno da su njeni veliki dužnici od pre rata, Rusija i Osmansko carstvo, nesigurni i da neće uspjeti lako da povrati visoke sume investirane u te dve zemlje zbog dolaska boljševika na vlast u Moskvi i zbog rastrojstva državne uprave u Carigradu. Zato je Francuska želela da naplati svaki investirani franak gde god je to bilo moguće i nije prezala ni od vojne intervencije ili „stavljanja ruke oko nemačkog vrata“, kako je govorila onovremena štampa, da bi naplatila nemačke reparacije.

Pre nego što je ukupna suma reparacija bila određena, Francuzi su u procentima dobili ogroman deo raspodele nemačkih odšteta. Saveznička konferencija u belgijskoj banji Spa održana u julu 1920. godine, odredila je čak 52 odsto nemačkih reparacija za Francusku, 22 odsto za Veliku Britaniju, 10 odsto za Italiju, osam odsto za Belgiju i 6,5 odsto za Kraljevinu SHS. Posle nekoliko neuspešnih konferencija na kojima saveznici nisu mogli da se dogovore o iznosu ukupne sume koju bi Nemačka trebalo da plati, konferencija u Londonu iz marta 1921. je, na veliko zadovoljstvo Francuske, fiksirala ukupnu sumu na izrazito visokom nivou od 220 milijardi zlatnih maraka. Pošto je ovu sumu Nemačka odbila i zbog zakašnjenja u razoružanju i plaćanju već određenih 20 milijardi, Francuzi su zajedno sa Britancima vojno okupirali tri nemačka grada u Ruru. Najzad, pod uticajem Britanaca, ukupna suma reparacija je smanjena na 132 milijarde zlatnih maraka, što je i dalje predstavljalo značajnu sumu koju je Nemačka trebalo da plaća u godišnjim ratama od dve milijarde i 26 odsto svog ukupnog izvoza. Tek tada je Nemačka popustila i uplatila prvu milijardu maraka od vremena mirovnog ugovora. Međutim, kada je na Đenovskoj konferenciji (april–maj 1922) propao britanski plan uvođenja Nemačke i sovjetske Rusije u evropske ekonomske i finansijske tokove i pošto su Sjedinjene Države odbijale da dovedu u vezu nemačke reparacije sa međusavezničkim dugovima, Francuzi su, držeći se striktno odredaba Versajskog mira, uz diplomatsku podršku Musolinijeve Italije, vojno okupirali nemačku oblast Rur, kako bi, po rečima tadašnje francuske štampe „uzeli ugalj koji im pripada“.

Ako se ne posmatra isključivo sa vojnog i strateškog stanovišta, francuska okupacija Rura je bila, u stvari, „Pirova pobjeda“. Okupacija se pokazala kao veoma skupa, što je pogoršavalo stanje francuskih javnih finansija i budžetski balans koji je još od vremena

rata, u očekivanju uplata nemačkih reparacija, bio u stalnom deficitu. Poverenje u franak je opadalo, što su iskoristili mnogi francuski spekulanti da dođu do lakih zarada na berzi. Pojedinin francuskim industrijalcima i trgovcima devalvacija franka je odgovarala jer je pospešivala njihov izvoz. Strane banke, britanske i nemačke, podržavale su nepovoljan razvoj finansijske situacije u Francuskoj koji je politički odgovarao britanskoj i nemačkoj vladi kako bi zaustavile „francuski imperijalizam“ na kontinentu. Da bi stabilizovala svoju valutu, francuska vlada je bila primorana da zatraži američku finansijsku pomoć. Pozajmica američke grupacije „Morgan“ od 100 miliona dolara koja je odobrena u martu 1924, bila je dovoljna da se zaustave spekulacije na tržištu i da se vrati snaga francuskom franku. Ali, Francuska je od tada morala da pokazuje više fleksibilnosti u svojoj spoljnoj politici i da prihvati anglo-američke zahteve u pitanju reparacija i međusavezničkih dugova. Ekonomska i politička situacija u Evropi je promenjena u odnosu na period neposredno posle rata i Francuska više nije mogla da igra ulogu „evropskog policajca“.

Rešenje problema je traženo u potpunom integrisanju nemačke ekonomije u međunarodni sistem čiji bi osnovni pokretač bio američki dolar. Ne ulazeći u pitanje ukupne sume reparacija, komisija na čelu sa američkim finansijskim stručnjakom i političarem Čarlsom Dozom⁵ izradila je aprila 1924. novi plan uplata nemačkih reparacija za pet narednih godina. Prva uplata je fiksirana na milijardu zlatnih maraka, a naredne je trebalo da srazmerno rastu da bi dostigle 2,5 milijardi u 1928. godini. U osnovi celog sistema plaćanja nemačkih reparacija, nalazila se pozajmica od 800 miliona zlatnih maraka najvećim delom na američkom finansijskom tržištu, pozajmica koja je trebalo da pokrene nemačku ekonomiju. Dozov plan je omogućio priliv američkog kapitala u Nemačku⁶ zahvaljujući kojem je ona otpočela sa plaćanjem reparacija, dok su, sa svoje strane, američki dužnici došli u mogućnost da vraćaju svoje ratne dugove. Američki poverioci nisu učinili nikakav poklon svojim dužnicima jer su zahtevali vraćanje pozajmljenih suma uvećanih za neplaćene kamate od

---

⁵ Čarls Gejts Doz (1865–1951) je bio potpredsednik Sjedinjenih Američkih Država i američki ambasador u Velikoj Britaniji. Dobitnik je Nobelove nagrade za mir.

⁶ Od 1924. do 1929. Nemačka je ukupno primila oko pet milijardi dolara pozajmice. Od toga oko polovine je dolazilo iz SAD-a, a ostatak iz Holandije, Švajcarske i Velike Britanije.

kraja rata, ali su prihvatili da se vreme otplate produži na 62 godine⁷. Između 1924. i 1929, oko 2,6 milijardi dolara je na taj način stiglo iz Evrope u američki trezor, što čini nešto više od sume koja je pozajmljena u istom periodu. Izgledalo je da je uspostavljen izbalansirani finansijski kružni tok („finansijski trougao mira“) u kome je kapital polazio iz Njujorka, stizao do Berlina, a zatim se preko Pariza, Londona, Rima i Brisela vraćao u Ameriku, a sve to na dobrobit razvoja ekonomija tih zemalja. Ipak, za francusku vladu, ukupan odnos između primljenih nemačkih reparacija i vraćenih dugova Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji u ovom periodu je bio skoro izjednačen, što je izazivalo nezadovoljstvo u francuskom javnom mnjenju koje je očekivalo znatno veće prihode od nemačkih reparacija.

Kada je petogodišnji Dozov plan isticao, nemačka diplomatija je preuzela inicijativu. Pošto su prethodno u Lokarnu 1925. godine garantovane francuske istočne granice i pošto je 1928. godine potpisan pakt koji je rat stavljao izvan zakona (Brijan-Kelogov pakt), Gustav Štrezeman je prilikom posete Parizu tražio kraj okupacije Rajnske oblasti pre isteka petnaestogodišnjeg roka, određenog Versajskim ugovorom. U novim međunarodnim okolnostima smirivanja i saradnje, okupacija Rajnske oblasti izgledala je kao nepotrebna i anahrona. Francuzi su prihvatili princip, a za uzvrat su tražili konačno regulisanje pitanja reparacija. O tome je raspravljao komitet međunarodnih finansijskih stručnjaka među kojima je bilo i Nemačka, a ponovo pod predsedništvom jednog američkog bankara, Ovena Janga⁸. Uzimajući u obzir dotadašnje nemačke uplate, Jangov plan je odredio nemačke reparacije u visini od 109,5 milijardi maraka čime su učinjene značajne olakšice Nemačkoj. Sa jedne strane, uplate su raspoređene na 59 godina i trajale bi do 1988! Sa druge, samo je 22,6 milijardi maraka trebalo da bude plaćeno bezuslovno, dok bi ostalih 87 milijardi bilo plaćeno samo ako bi Sjedinjene Države nastavile da zahtevaju naplatu savezničkih dugova iz rata. Francuska je dakle postigla ono što je zahtevala još od kraja rata, povezi vanje nemačkih reparacija i međusavezničkih dugova. Međutim,

⁷ Ugovore tog tipa SAD su potpisale sa Velikom Britanijom juna 1923 (sporazum Melon-Baldvin), Belgijom i Italijom 1925. i Francuskom aprila 1926. (sporazum Melon-Beranze).

⁸ Owen D. Jang (1874–1962), pravnik, bankar i industrijalac, osnivač *Američke radio korporacije*.

povezanost ipak nije bila potpuna: Amerikanci su odbijali da prihvate klauzulu o napuštanju naplate međusavezničkih dugova u slučaju nemačkog neplaćanja reparacija. Jangov plan je usvojen na Konferenciji u Hagu avgusta meseca 1929. godine, a za uzvrat, saveznici su otpočeli sa napuštanjem Rajnske oblasti pet godina pre isteka roka koji je predviđao Versajski ugovor.

Međutim, svetska ekonomska kriza, koja je pokazala svoje prve znake 1929. godine, onemogućila je Nemačku da dalje plaća reparacije. U jednoj dramatičnoj poruci, predsednik nemačke Paul fon Hindenburg⁹ pozvao je američkog predsednika Herberta Huvera¹⁰ da objavi moratorijum na plaćanje reparacija u toku jedne godine. Huver je prihvatio princip i objavio moratorijum na sve međudržavne dugove od 1. jula 1931. do 1. jula 1932. Ova odluka je veoma loše prihvaćena od strane Francuza koji su u njoj videli prećutno sredstvo da se odustane od reparacija uprkos Jangovom planu. Bezuspešni pregovori u Parizu i Londonu tokom leta 1931. o tome kako da se pritekne u pomoć Nemačkoj doveli su do produbljavanja razlika između evropskih sila. Pored toga, Amerikanci su odbijali da odgovore na francuske zahteve da odustanu od naplate međusavezničkih dugova iz vremena rata. Sa druge strane, Francuzi koji nisu više imali iluzija o ponovnom nemačkom plaćanju reparacija, teško su se mirili sa odustajanjem od naplate značajne materijalne i moralne štete koja je učinjena na njihovoj teritoriji petnaest godina ranije. Ipak, na međunarodnoj konferenciji u Lozani (jun–jul 1932.) koja je trebalo da pronade rešenje za krizu, odlučeno je da Nemačka uplati ukupnu sumu od tri milijarde maraka posle 1935. godine a zatim da bude oslobođena plaćanja reparacija na neodređeno vreme. U isto vreme, pitanje međusobnih ratnih dugova je udaljavalo bivše saveznike. Dok su Britanci pokazivali svoju privrženost Sjedinjenim Državama prihvatajući, u decembru 1932. godine, da nastave sa plaćanjem svojih ratnih dugova, Francuzi su se okretali od svog „atlantskog“ savezništva i kretali ka izolaciji. Istog meseca, francuski parlament je velikom većinom glasova (402 prema 196) odbio da nastavi sa otplaćivanjem svojih ratnih dugova. Pošto ni predviđena

---

⁹ Paul fon Hindenburg (1847–1934), feldmaršal nemačke vojske i predsednik Nemačke 1925–1934.

¹⁰ Herbert K. Huver (1874–1964), rudarski inženjer i pisac. Američki predsednik 1929–1933.

tri miliona maraka nemačkih reparacija nikada nije uplaćeno, ceo sistem plaćanja savezničkih dugova sa jedne strane i reparacija sa druge strane praktično je suspendovan 1932. godine. U Nemačkoj, pitanje reparacija je podsticalo propagandu Hitlerove Nacional-socijalističke partije o „Versajskom diktatu“ i „nepravdi“ i doprinelo je njegovom dolasku na vlast 1933. godine.

Kraljevina SHS/Jugoslavija između francusko-srpskog prijateljstva i otplate srpskih dugova

Uloga predvodnika i zaštitnika koju je Francuska želela da igra u podunavskoj i balkanskoj Evropi, naročito u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, susrela se sa ograničenjima koja su se ispoljila odmah na početku 20. godina XX veka. Kao što smo videli, iako pobjednička, Francuska je bila zabrinuta za svoju bezbednost, svoju snagu i svoj spoljnopolitički prestiž koji su bili uslovljeni plaćanjem nemačkih reparacija. Pored toga, Francuska je trebalo da se nosi sa konkurencijom drugih zemalja. Osnovni problem za njenu diplomatiju tokom dvadesetih godina bilo je nepopravljivo neprijateljstvo Italije, zainteresovane za jadransku obalu i nezadovoljne svojom istočnom granicom u Istri, Rijeci i Dalmaciji. Još jedan problem za Francusku bio je brzi povratak nemačkog uticaja koji se oslanjao na znanje nemačkog jezika, naročito u Hrvatskoj i Sloveniji, i na razvijanje ekonomskih i trgovačkih odnosa zasnovanih na principu plaćanja reparacija u naturi. Najzad, francuska saveznica i konkurent Velika Britanija igrala je dvosmisleni ulogu podržavajući čas Francusku, čas Italiju, u nastojanju da izvrši svoj sopstveni uticaj u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji.

Na kraju rata, Francuska je igrala odlučujuću ulogu u osnivanju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i ona je pažljivo pratila svaki korak nove kraljevine. Odnosi koji su od tada razvijani između dve države nisu bili ni isključivo bilateralni ni isključivo recipročni, što ih je činilo sastavnim delom tadašnjih evropskih procesa. Kao novonastala država, stvorena od pobjedničke Srbije i bivših delova Austro-Ugarske, dakle poraženih, Kraljevina je bila slabašna zemlja, nesigurna u svoju budućnost, zemlja čije su ambicije često prevazilazile njene mogućnosti. Nova kraljevina je nasledila šest različitih carinskih sistema, pet novčanih, četiri železnička i tri bankarska sistema.

Rat je poremetio demografske odnose i izazvao značajna materijalna uništenja u celom regionu. Ali, sve oblasti nove kraljevine nisu podnele iste gubitke u ratu: postojala je značajna razlika između oblasti Srbije od pre rata i bivših austro-ugarskih oblasti naseljenih južnim Slovenima. Srbija je bila zemlja koja je izgubila, u odnosu na ukupan broj svog stanovništva, najviše ljudi od svih učesnika u ratu. Oko milion duša, ili više od 20 odsto njenog stanovništva, nestalo je u ratu. Od 700.000 mobilisanih, oko 370.000 vojnika, ili više od polovine, otišlo je u smrt. Tom broju treba dodati i oko 600.000 civila nestalih u oblastima ratnih operacija, za vreme neprijateljske okupacije i za vreme epidemija. Ovako visoka cena koja je plaćena u ratu ostavljala je frustracije u srpskom društvu, u javnom životu i unutar porodica. Među Srbima su se javljali glasovi da je cena južnosovenskog ujedinjena bila previsoka. Srpskim demografskim gubicima i materijalnoj slabosti treba dodati i heterogenost nove kraljevine koja je okupljala narode sa različitim religijama i tradicijama. Pored ostalih razlika, Hrvati, Slovenci i razni narodi južne Srbije (Makedonije) nisu imali ista pozitivna osećanja prema Francuskoj kao većina Srba.

Svoje odnose sa Kraljevinom SHS/Jugoslavijom, Francuska je gradila na nasleđu prijateljskih francusko-srpskih odnosa iz prošlosti. Odnosi između Francuza i Srba posle Velikog rata imaju jednu predistoriju čiji značaj ne treba prevideti zato što su političari i akteri ekonomskih i kulturnih odnosa toga doba njome bili inspirisani. U stvari, ti odnosi su se razvijali u okviru dugotrajnog procesa oslobađanja Srbije od Otomanskog carstva tokom XIX veka. Francuska je blagonaklono gledala na taj proces. Godine 1839, ona je osnovala svoj konzulat u maloj kneževini Srbiji, vazalu Otomanskog carstva. Zatim je dobronamerno posmatrala trgovinu u povelju države koja se radala i primala je na svoje univerzitete prve srpske stipendiste. Posle Berlinskog kongresa, ona je uspostavila diplomatske veze sa nezavisnom i međunarodno prizatom Srbijom da bi potom učestvovala u izgradnji železničke mreže i organizaciji finansija srpske države. Na taj način, ona je od početka XX veka bila ekonomski i kulturno prisutna u maloj kraljevini Srbiji. Za vreme Prvog svetskog rata, Francuska je doprinela zbrinjavanju srpske vojske koja se povukla na Krk posle neprijateljske okupacije Srbije. Na Solunskom frontu, oporavljena srpska vojska i francuska Istočna armija borile su se rame uz rame i oslobodile Srbiju. „Mučenička“ i

„hrabra“ Srbija koja se borila za „pravo“ i „pravdu“, kako se govorilo u to doba, obeležila je misli i stanje duha mnogih Francuza, naročito onih koji su zajedno sa Srbima delili strahote rata. Prisni francusko-srpski odnosi u prošlosti trebalo je da budu osnova za razvijanje francusko-južnoslovenskih odnosa u začetku.

Međutim, postavlja se pitanje kako su se Francuzi i Srbi odnosili prema problemima koji su nastali u posleratnoj Evropi i koji su mogli da opterete njihove prijateljske vojne i političke veze. Odmah posle završetka Velikog rata, pored razlika demografskog i kulturološkog karaktera, život nove kraljevine bio je otežan i nasleđem srpskih dugova prema inostranstvu. Većinom francuski kapital, ali i engleski i belgijski, bio je investirani u Srbiju pre i za vreme rata. Od 1888. godine, francuski kapital je uložen u Srbiji u formi državnih pozajmica, osnivanja industrijskih preduzeća i ulaganja privatnika. Teritorijalno uvećavanje Srbije posle Balkanskih ratova nametalo je pitanje srpskog učešća u otomanskom dugu. Najveći broj investicija u regionima koje je Srbija dobila od Otomanskog carstva (Kosovo i Metohija i Makedonija) bio je ostvaren od strane francuskih preduzeća. Za vreme Velikog rata, najviše novca, vojnog i sanitetskog materijala i oružja za opstanak i oporavak srpske vojske dala je Francuska, a u manjoj meri Engleska. Posle rata, pitanju vraćanja srpskih državnih dugova od pre i za vreme rata treba dodati i pitanje nadoknade ratne štete koje su stranci, najviše Francuzi, pretrpeli u Srbiji.

Rešavanje pitanja srpskih dugova teklo je sporo i opterećiva- lo je odnose dveju država u međuratnom periodu. Često je problem srpskih dugova zaoštravan sa francuske ili srpske strane do te mere da se činilo kao da se dva prijateljska naroda nisu nalazila na istoj, pobedničkoj strani u ratu. Ako bi se držali isključivo slova međunarodnih propisa, izgledalo je da će se pitanja međusavezničkih dugova i nemačkih reparacija u svakom pojedinačnom slučaju rešiti relativno lako. Međutim, naplatu jednih i drugih potraživanja trebalo je i konkretno ostvariti. Izgledalo je da će se naplata štete učinjene stranim državljanima na nekoj teritoriji najbrže rešiti. Po članu 297 Versajskog mira koji se odnosio na privatnu svojinu, naplata ratne štete je bila vezana za reparacije tako što je svaka država trebalo da isplati svoje oštećene državljane u inostranstvu, a zatim da povrati taj novac na račun reparacija. Dakle, Francuska je trebalo da plati Francuzima oštećenim u Srbiji za vreme rata, a zatim da te sume

naplati od nemačkih reparacija. Ali kao što smo videli, opšti problem izvršavanja nemačkog plaćanja se pojavio odmah posle rata. Što se tiče potraživanja stranih ulagača u Srbiji od pre rata, zakonodavstvo Kraljevine SHS iz 1920, nazvano „moratorijum“, omogućavalo je dužnicima da se oslobode svojih obaveza prema stranim poveriocima po kursu od 103,5 dinara za 100 zlatnih franaka, kursu koji je važio pre rata. Ali, realna vrednost dinara posle rata nije više odgovarala tom kursu, što je značilo da bi Francuzi pretrpeli štetu od oko 80 odsto u odnosu na vrednost franaka koje su investirali u Srbiju pre rata. Međutim, najveći problem se javljao u vezi sa državnim dugovima, otomanskim dugom i srpskim državnim dugovima Francuskoj od pre i naročito za vreme rata.

Već u leto 1920. mogle su da se čuju teške reči između dva saveznika oko potpisivanja ugovora u Sevru sa Otomanskim carstvom. Plaćanje od strane Kraljevine SHS svoga dela u okviru otomanskog duga u kome je francuski kapital bio većinski bilo je blokirano odbijanjem kraljevske vlade da potpiše ugovor. Kraljevska delegacija se nije slagala sa raspodelom plaćanja otomanskog duga jer je smatrala svoj udeo previsokim i tražila je njegovu reviziju. Takav stav je izazvao nezadovoljstvo u Parizu. Francuski ministar finansija je tražio diplomatsku intervenciju Kej D'Orseja u Beogradu i britansku podršku kako bi primorao kraljevsku vladu da potpiše ugovor¹¹. Francuski ministar je stajao na stanovištu da svi ugovori sa različitim neprijateljskim zemljama uzeti zajedno čine jednu nedeljivu celinu. Vezujući tako reparacije odlučene u Versaju za vraćanje otomanskog duga, francuski ministar finansija je želeo da izbegne da jedna država uživa prednosti koje su joj obezbeđivali „pojedini ugovori“ a da pritom ne preuzme na sebe obaveze koje su joj nametali „drugi ugovori“. On je zato optužio „Srbiju“ za dvostruku igru. Ipak, priznavao je da primena tog sistema može da izazove teškoće ali da će u slučaju „Srbije“ biti moguće da se uspostavi kompenzacija između sume koju će primiti na ime odštete i sume koju joj je ugovor u Sevru nametao za naplatu. Međutim, Beograd se ogлуšio i o intervenciju predsednika vlade i ministra inostranih poslova Aleksandra Milerana. Ipak, rešavanje pitanja otomanskog duga je ubrzo potom blokirano zbog turske nacionalne revolucije i grčko-turskog rata.

---

¹¹ AMAE, Z-Europe 1918-1940, Yougoslavie 47, François Marsal (MF) à A. Millerand (PC, MAE), Paris, le 20 septembre 1920.

Tokom 1920., Kraljevina SHS je radila na zakonskom regulisanju pitanja srpskog državnog duga od pre i za vreme rata. U tom smislu značajno je bilo potpisivanje finansijskog sporazuma januara 1920. između kraljevskog ministara Milorada Draškovića i francuskog ministra Luja Lušera¹², sporazuma koji je predviđao izdavanje menica kraljevskog trezora u vrednosti srpskog duga za vreme rata uz godišnju kamatu od pet odsto. Međutim, odmah se pojavio problem određivanja sume srpskog duga koju je trebalo platiti, odnosno za koju je trebalo izdati menice. Francuzi su određivali sumu koju je kraljevska vlada ocenjivala kao previše visoku. U stvari, radilo se o jednom vidu ratnog nasleđa koji je izazivao nesporazume za vreme mira: dokumentacija o francuskim novčanim uplatama i isporukama materijala nije bila kompletna zbog brzine i neorganizovanosti koja je vladala za vreme rata. Nekoliko francusko-srpskih komisija je bez uspeha pokušalo da odredi visinu duga što je kraljevska vlada koristila kao izgovor kako bi odugovlačila sa izdavanjem ugovorenih menica.

Sa druge strane, Francuska se u Kraljevini SHS veoma brzo našla u kontradiktornom položaju između svojih političkih potreba i finansijskih razloga. U sprovođenju svoje politike snage i uticaja u antinemačkoj perspektivi, ona je 1923. godine planirala da odobri veliki zajam od ukupno oko milijardu franaka za naoružanje tri svoje saveznice u istočnoj Evropi: Poljske, Rumunije i Kraljevine SHS. Za Kraljevinu SHS, Francuska je odredila sumu od 300 miliona franaka. Međutim, dodelu te sume Francuzi su uslovljavali izdavanjem menica. Tada su Srbi počeli da vrše aluziju na etiku u međunarodnim odnosima i da pokušavaju da ucenjuju svoju zaštitnicu Francusku. U januaru 1923, kraljevski poslanik u Parizu Miroslav Spalajković¹³ je okarakterisao francuski zahtev za izdavanje menica kao „nepravedan“ zato što se odnosio na pitanje međusavezničkih dugova koje je Francuska „odbijala“ da reguliše prema svojim poveriocima, Amerikancima i Britancima¹⁴. Pokušavajući da uceni svoje sagovornike, Spalajković je upitao za datum kada će francuska vlada da, po dogo-

¹² Luj Lušer (1872–1931), važna ličnost francuskog političkog i parlamentarnog života. Bio je više puta ministar rata.

¹³ Miroslav J. Spalaikovich, *La Bosnie-Herzégovine, étude d'histoire diplomatique et de droit international*, thèse pour le doctorat, faculté de droit de l'Université de Paris Paris, A. Rousseau, 1897.

¹⁴ AJ, 388, 14, Spalajković Ministarstvu inostranih dela, Pariz, 15. januar 1923, šifrovani telegram.

voru iz vremena rata, plati sumu koju je kraljevska vlada dala za potrebe Rusa izbeglih u Srbiju posle boljševičke revolucije. Čekajući rešenje pitanja međusavezničkih dugova na nivou velikih sila, kraljevska vlada se protivila da izvrši operaciju izdavanja menica iako je formalno prihvatila obavezu januara 1920. Ipak, pod uticajem rešenja predviđenih Dozovim planom, dogovor o visini srpskog duga koji je trebalo platiti je postignut krajem 1925. godine. Ali, tada je kraljevska vlada izjavila da taj dogovor treba da ratifikuje u skupštini da bi pristupila izdavanju menica. Pored toga, ispostavilo se da nije bilo jasno da li je ugovorenu sumu trebalo platiti u zlatnim, ili u manje vrednim, papirnim francima.

Razlozi oklevanja kraljevske vlade da otpočne sa procesom otplate srpskih dugova nalazili su se, u stvari, u oblasti unutrašnje politike. Da bi umirila svoje odnose sa Italijom, kraljevska vlada je 1925. godine potpisala konvencije u Netunu koje su regulisale pogranične, ekonomske i kulturne odnose između dve zemlje. Te sporazume je trebalo ratifikovati u parlamentu u Beogradu ali su Hrvati smatrali da su Netunske konvencije potpisane na štetu njihovih nacionalnih interesa. Pretili su da će napustiti parlament i tako izazvati novu unutrašnju krizu u državi koja ne bi bila u interesu ni vlade, ni njene zaštitnice Francuske. Zato je kraljevski ministar spoljnih poslova Momčilo Ninčić¹⁵, francuski doktor pravnih nauka i osvedočeni frankofon i frankofil, ponovo izneo etički argument. U februaru 1926, pozivajući se na dotadašnje srpsko-francusko prijateljstvo i na dužnosti staranja i lojalnosti koje bi iz njega trebalo da proističu, Ninčić se žalio da mu Francuska „stavlja nož pod grlo“ insistirajući na otplati srpskih dugova. Kao Spaljковиć nekoliko godina ranije, Ninčić je pribegao metodi ucenjivanja svojih francuskih sagovornika ali sa novim argumentom koji je zadirao u osnove francuske politike prema Kraljevini SHS. Upozoravao je Ke Dorse da bi Francuska trebalo da se pokaže „blagom“, jer ako ona nastavi da zahteva svoj novac, francuski uticaj u Kraljevini SHS se neće realizovati. Međutim, Pariz je odgovarao da zbog finansijske krize mora da zahteva svaki franak koji je dao svom malom savezniku za vreme rata. Ne uzima-

---

¹⁵ Momtchilo A. Nintchitch, *La réglementation légale du travail souterrain des femmes et des enfants, législation française et étrangère*, thèse pour le doctorat, faculté de droit de l'Université de Paris, Paris, V. Girard et E. Brière, 1899; M. Nintchitch, *La crise bosniaque et les puissances européennes (1908–1909)*, Paris, Alfred Costes, 1937.

jući u obzir strateške razloge uticaja, francusko Ministarstvo finansija je preko Ke Dorsea nastavilo da vrši pritisak na kraljevsku vladu da reši pitanje ne samo srpskih dugova za vreme, već i onih od pre rata. Francuski pritisak je nastavljen i tokom 1927. godine, a politika novog kraljevskog ministra inostranih poslova Vojislava Marinkovića¹⁶, takođe francuskog doktora nauka i proverenog frankofona i frankofila, nije se mnogo razlikovala od politike njegovog predhodnika. Marinković je izjavljivao da kraljevska vlada želi da reši problem, ali da joj je potrebno određeno vreme da pripremi javno mnjenje i parlament za donošenje odluke.

U stvari, unutrašnja situacija u Kraljevini SHS je bila veoma zaoštrena. Raspoloženje u Kraljevini SHS je bilo protivno plaćanju dugova. Srbi su se protivili ističući još jedan etički argument da su „prolivali krv“ za vreme rata što je u svesti tadašnjih političara značilo da su Srbi na taj način „platili“ zajedničku pobedu saveznika, odnosno „otplatili“ svoje materijalne dugove iz rata. Sa druge strane, Hrvati su podvlačili da su to bili srpski dugovi koji se njih nisu ticali, ali pritom nisu pominjali da su se nalazili na strani pobeđenih i da su mogli da učestvuju u plaćanju reparacija. U takvoj situaciji, upotrebljavajući razloge unutrašnje politike, što je bilo karakteristično za jednu parlamentarnu demokratiju, i nadajući se da će te razloge Francuzi razumeti i uvažiti, Marinković je želeo da dobije na vremenu: „U državi Srba, Hrvata i Slovenaca nema odgovornog političara koji bi bio u stanju da odluči u sporu odjednom; svi pritisci koji mogu da se vrše na Beograd delovaće dakle suprotno njihovom cilju i jedini rezultat sadašnje kampanje će biti da se 'ubije' nova pozajmica u inostranstvu“¹⁷. Radilo se, naime, o pregovorima o zajmu koje je kraljevska vlada vodila u Sjedinjenim Državama sa finansijskom grupom Bler. Francuzi nisu bili osetljivi na razloge koje je iznosio Marinković, pa je francuski finansijski ataše u Vašingtonu intervenisao na berzi kako bi blokirao realizaciju zajma za Kraljevini optužujući je da nije platila svoje dugove prema Francuskoj¹⁸.

¹⁶ Voislav Marinkovitch, *De la discrimination des revenus*, thèse pour le doctorat, faculté de Droit, Paris, V. Girard et E. Brière, 1901. Kosta St. Pavlović, *Vojislav Marinković i njegovo doba, 1876–1935*, I–V, London, 1955–1960.

¹⁷ AMAE, Z–Europe 1918–1940, Yougoslavie 21, Ministère des Affaires étrangères, note, Paris, le 26 juillet 1927.

¹⁸ Ibid.

U sporu oko naplate srpskih dugova, kompromis je nađen tako što je kraljevska vlada prihvatila međunarodnu arbitražu. Konvencija o prihvatanju međunarodne arbitraže ušla je u Ugovor o prijateljstvu između Francuske i Kraljevine SHS koji je potpisan u Parizu, 11. novembra 1927, simbolički, na godišnjicu potpisivanja primirja u Prvom svetskom ratu. Izabравši taj datum, kao da su jedna i druga strana želele da podsete svoje građane na zalог prijateljstva između dva naroda koja su se u novim okolnostima suočavala sa realnostima međunarodne politike.

Odluka međunarodnog suda pravde u Hagu po pitanju francuske tužbe protiv Kraljevine, doneta je u julu mesecu 1929. godine. Po toj odluci Kraljevina je trebalo da plati srpske dugove u zlatnim francima prema francuskom zahtevu a ne u papirnim francima prema želji kraljevske delegacije. Iako je presuda među Srbima doživljavana kao nepravedna, osnova za dogovor koji je ubrzo potom usledio bila je postavljena. Pitanje srpskih dugova povezano je sa međunarodnim sistemom rešenja međusavezničkih dugova i reparacija predviđenih Jangovim planom koji je konferencija u Hagu usvojila u avgustu 1929. godine. Prihvatanjem Jangovog plana Kraljevina je prihvatila pet odsto reparacija ili 88 miliona zlatnih maraka godišnje. Zauzvrat, ona je trebalo da likvidira srpski dug za 37 godina (1966. godine) plaćanjem godišnjih rata od oko 3,5 miliona zlatnih maraka koje bi bile uzimane od nemačkih reparacija namenjenih Kraljevini Jangovim planom. Ovim rešenjem, srpski dug nije samo formalno regulisan već je i umanjen u odnosu na sume koje su pominjane u toku posleratnih pregovora. Pored toga, dug nije više trebalo da predstavlja opterećenje za nacionalni budžet jer je vezan za nemačke reparacije sa kojima je od tada delio sudbinu. Kraljevina je prihvatila smanjenje procenta godišnjih reparacija predviđenih Jangovim planom u zamenu za smanjenje visine duga Francuskoj. Francuskoj je, sa druge strane, bilo važno da Jangov plan bude prihvaćen na konferenciji u Hagu. Rešavanje pitanja srpskog duga je potvrđeno jednim posebnim sporazumom francuske i kraljevske delegacije potpisanim krajem avgusta 1929. godine koji je precizirao sve pojedinosti u želji da izbegne da se ceo plan svede na upotrebu etičkih argumenata radi izgovora kao do tada. Ali, pitanje srpskog ratnog duga Francuskoj doživelo je istu sudbinu kao i svi međusaveznički dugovi i nemačke reparacije.

Međutim, ostalo je da se naplati srpski dug Francuskoj od pre 1914, dug koji nije bio direktno vezan za zajedničku borbu u ratu. Međunarodni sud u Hagu je doneo odluku da i ovaj dug mora da bude plaćen u zlatnim francima kao što je bilo naznačeno na menicama koje su izdavane kada je zajam uziman. Načini plaćanja duga trebalo je da budu određeni u direktnim pregovorima između kraljevske vlade, francuske vlade i francuskih donosioca menica zajma (portera). Posle dugotrajnih pregovora u kojima je francuska vlada štitila zahteve svojih građana (portera), u aprilu 1930, došlo je do potpisivanja sporazuma o dinamici plaćanja godišnjih rata u naredne 42 godine (do 1972). Međutim, već od 1932, Kraljevina je obustavila plaćanje godišnjih rata u zlatu pod izgovorom da ono doprinosi slabljenju nacionalne valute dinara. U potrazi za novim načinima plaćanja duga, vlada je vodila niz pregovora i potpisala nekoliko konvencija sa porterima u periodu od 1933 do 1939. Pregovori sa porterima su nastavljeni i posle izbijanja Drugog svetskog rata, čak i posle pada Francuske. Tek posle nemačkog napada 6. aprila 1941, Jugoslavija je prekinula sve pregovore sa francuskim porterima.

Zaključak

Većina ljudi u periodu posle Prvog svetskog rata smatrala je da su teritorijalne i ekonomske odredbe usvojene na Pariskoj mirovnoj konferenciji pravedne i da će one omogućiti stvaranje nove, umirene i demokratske Evrope. Međutim, pitanje sprovođenja pravde zavisilo je od funkcionalnosti čitavog međunarodnog sistema uspostavljenog posle Velikog rata, a taj sistem je pokazivao slabosti i nedorečenosti već od trenutka kada je formulisan od strane američkog predsednika Vudroa Vilsona. Osnovni problem je bio kako ostvariti ideale pravde i pravednosti u svetu u kome se još uvek razmišljalo u kategorijama odnosa snage, jačine uticaja i konkurencije nacionalnih politika.

Iako su reparacije nametnute Nemačkoj Versajskim mirovnim ugovorom većini savremenika izgledale kao pravične, njihova realizacija se suočila sa čitavim nizom problema koji su zadirali u temelje organizacije celokupnog međunarodnog sistema posle rata. Glavna preokupacija među pobedničkim saveznicima u vezi sa ekonomskim i finansijskim odredbama konferencije, bila je kako dobiti što više reparacija, a platiti što manje savezničkih dugova. Francus-

ka se čak latila oružja i, uprkos protivljenju svojih anglo-saksonskih saveznika, okupirala Rursku oblast kako bi silom naplatila svoje reparacije. Period traženja „finansijskog trougla mira“, koji nije bio pošteđen sebičnih poteza savezničkih vlada, raspao se kao kula od karata posle izbijanja svetske ekonomske krize. U Nemačkoj, reparacije su ostavljale osećaj poniženosti kojim je lako manipulisala Hitlerova propaganda. U stvari, argument pravde se često koristio kao sredstvo ostvarivanja uskih političkih i ekonomskih ciljeva od strane mnogih aktera na međunarodnoj sceni.

Evropski problemi međuratnog perioda odražavali su se i na tradicionalno prijateljske francusko-srpske odnose. Dok su se po pitanju plaćanja svojih dugova Francuskoj srpski političari i diplomate pozivali na specifične etičke stavove o zajedničkoj borbi u ratu, Francuzi su problemu prilazili sa stanovišta maksimuma svojih materijalnih interesa. Stavovi Srba su u velikoj meri bili inspirisani svešću o slabosti Kraljevine SHS/Jugoslavije čijem su nastanku odlučujuće doprineli. Međutim, unutrašnjopolitička situacija kraljevine bila je otežana stalnim, sebičnim, protivljenjem Hrvata da podele odgovornost za sudbinu nove, zajedničke države. Slabost južnoslovenske kraljevine opterećivala je njenu zaštitnicu Francusku koja je u pitanju naplate srpskih dugova zatražila rešenje u međunarodnim, multilateralim okvirima. Kada su u Hagu srpski dugovi Francuskoj formalno uvršćeni u međunarodnu problematiku odnosa reparacija i međusavezničkih dugova, oni su prestali da služe kao sredstvo diplomatskog pritiska Francuske na Kraljevinu SHS/Jugoslaviju. Postali su deo problema koji je bio opšteg karaktera i čije je rešenje zavisilo od celokupnog sistema međunarodnih odnosa koji su na nestabilnim osnovama uspostavljeni posle Prvog svetskog rata.

Literatura

Arhivi

Archives du Ministère des Affaires étrangères (AMAE), Paris :
série Z-Europe 1918–1940, sous-série Yougoslavie, dossiers : 17–30
(Armée et Guerre) ; 44–57 (Politique étrangère-dossier général) ; 97
(Défense des intérêts financiers en Yougoslavie).
série Y-Internationale 1908–1940, dossiers : 405 (Réclamations françaises
contre les états étrangers).

Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd :
serija 388 (Parisko poslanstvo), dosije 1–15 (Kraljevina SHS, međuna-
rodni odnosi).

Bibliografija

- Artaud Denise, *La question des dettes interalliées et la reconstruction de l'Europe (1917–1929)*, Paris, 1978.
- Bouvier J., Girault R., Thobie J., *L'impérialisme à la française, 1914–1960*, Paris, 1986.
- Carr, Edward Hallett, Cox, Michael, *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*, London, 2001.
- Cassinelli, René, *Les Dettes interalliées. Leur rçglement*, Paris, 1923.
- Castillon, Richard, *Les réparations allemandes. Deux expériences, 1919–1932, 1945–1952. Essai d'étude comparée*, Paris, 1953.
- Cvetković LJ. Vladimir, *Ekonomski odnosi Jugoslavije i Francuske 1918–1941*, Beograd, 2006.
- D'Argent, Pierre, *Les réparations de guerre en droit international public : la responsabilité internationale des États à l'épreuve de la guerre*, Bruxelles, Paris, 2002.
- Dubois, Louis Joseph Marie, *Dettes de guerre et Réparations. Les Accords français de Washington et de Londres et le plan Dawes*, Paris, 1929.
- Duroselle Jean-Baptiste, *De Wilson à Roosevelt. Politique extérieure des Etats-Unis, 1913–1945*, Paris, 1961.
- François-Marsal F., *Les Dettes interalliées*, Paris, 1927.
- Frank Robert, *La hantise du déclin. Le rang de la France en Europe 1920–1960: finances, défense et identité nationale*, Paris, 1994.
- Gerbet P., *Le rêve d'un ordre mondial, de la SDN à l'ONU*, Paris, 1996.
- Keynes, John Maynard, *The economic consequences of the peace*, London, 1919.
- Léger Augustin, „Les Dettes interalliées“, *Revue de France* (décembre 1924).
- Levy-Leboyer M., *La position internationale de la France*, Paris, 1977.
- Markwell Donald, John Maynard Keynes and *International Relations: Economic Paths to War and Peace*, Oxford, New York, 2006.
- Nogaro, Bertrand, *Réparations, dettes interalliées, restauration monétaire*, Paris, 1922.
- Rist Charles, „Les réparations“, in „La prochaine dernière guerre“ (introduction par d'Estournelles de Constant), *Conciliation internationale*, 1 (1923).

- Sretenović Stanislav, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, 1918–1929*, Beograd, 2008.
- Schuker Stephen A., *The End of French Predominance in Europe. The financial crisis of 1924 and the adoption of the Dawes Plan*, University of North Carolina Press, 1976.
- Vinaver Vuk, *Jugoslavija-Francuska između dva rata*, Beograd, 1985.
- Waites N., *Troubled Neighbours. Franco-British relations in the XXth Century*, London, 1971.
- Weill-Raynal Etienne, *La politique française des réparations*, Paris, 1946.
- Weill-Raynal Etienne, *Les Réparations allemandes et la France*, I–III, Paris, 1948.

Stanislav Sretenović

LES RÉPARATIONS DES VAINCUS, LES DETTES DES
VAINQUEURS: LE CAS DE LA FRANCE ET DU ROYAUME
DES SERBES, CROATES ET SLOVÈNES/YOUGOSLAVIE

Résumé

S'appuyant sur l'analyse historique des relations entre la France et le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes/Yougoslavie après la Première Guerre mondiale, l'auteur traite de l'application des décisions du traité de Versailles en matière économique et financière, et montre comment elle pesa sur les relations, non seulement entre les Alliés et leurs anciens ennemis, mais aussi entre les Alliés eux-mêmes. Il conclut que la mise en place d'un ordre juste dépendait de tout un ensemble de solutions concrètes que les faiblesses du nouveau système international, révélées dès sa naissance, rendaient difficiles à trouver.

Mots-clefs: France, Serbie, Yougoslavie, le traité de Versailles, l'entre-deux-guerres, réparations, les dettes intérieures, la justice, l'histoire des relations internationales.